

پىنج خىشتە كىيەكى فارسىي مەلا مارقى كۆكەيى

- ھەمبەر كىردن و راقە و لىدون -

پىشەكى

باسى ئەم وتارە، پىنج خىشتە كىيەكى ھۆنەرى تۈنە و بىدەرەتەنى موكريان، مەلا مارقى كۆكەيى يەكە لەودا راستگۆيانە ئامازەى بارى نالەبارى كۆمەلگەى خۆى دەكا. زامى بىدادىيەكان تا ئەو رادەيە پۇخى ناسك و ھەستى شاعىرانەى ئەو نازار دەدەن كە لىپراو دەبىن پاستەوخۇ ناوى كەسان ببات و زمانىكى توند و تىژ لەكاربىنى. ھەلۆيىستىكى ئازايانە ھەلدەبىژىرئ كە لە ھەستى بەرپرسىتىي ئەوودە سەرچاۋە دەگرئ. مەلا مارقى لە كۆمەلگەيەكى پىر لە بشىۋى و ئالۆزىدا كە زۆرەملى و تەفەنگ بەسەر بىر و ئاۋەزدا زالە، بەبى ھىچ پىشتىۋانىيەك سەر ھەلدىنى. لە لايەك بە داۋەلى سازكراۋى ملھورانى ناوخۆى ۋەك دەربەگان و شىخان و دىنفرۇشانى ساختەچى پىدەكەنى، لە لايەكى تر بە سەر نوستوۋاندا دەگورپىنى. ئەو ئاگادارى ئەم رازە شاراۋەيەيە كە دەسەلاتى ئەھرىمەنىي حاكم، دىكتاتورىيەتى خۆى ھەر بە دەستى خەلك بەرپۆۋە دەبات. بۆيە مەلا مارقى زلتىن و قەبەبەترىن ناو و نازناۋە بىناۋەرۆكەكانى دەسەلاتدارانى خۆمالى دەداتە بەر پلارى فىشە و گائتە و تىياندەخوپرئ كە؛ ھۆى! لە كوى دەرپۇن ئەى بىدەرەتەنان؟! ئىۋە كە دىۋەخان نشىنن و فەرمانتان رەۋا، ھەر ھەندى كۆيلەكانى ژىردەستى خۇتان زەلىنن و بگرە پىترىش!

ئەم بەرھەمە لىكۆلئىنەۋى كۆمەلئاسى و دەرووناسىي كۆمەلئەپەتى دەخۋازى، كە لە چوارچىۋەى زانست و زانىارىيى من بەدەرە. ئەۋەى بە پىۋىستەم دەزانى و لە دەستى من دەھات، ساغكردەنەۋەى دەقئىكى پوخت و بىھەلە و كەموكوۋرى بوو، كە لىردە بە پى تۈنە ھەلەم بۇ داۋە.

مەلا مارقى كۆكەيى سالى ۱۲۵۳ى ھەتاۋى [= ۱۸۷۴] لە گوندى حاجى خۇش ى دەقەرى مەھاباد لە دايك بوۋە. بە زمانگەلى كوردى، فارسى، عەرەبى و تركى شىعەرى داناۋە. ئەۋ، لە شاعىرانى بەناۋابانگ و گەۋرەى ھاۋچەر خە. بەلام مخابن ھىشتا سەرجمەى ھۇنراۋەكانى لە دىۋانىكى پوخت و بىھەلەدا كۆنەكراۋەتەۋە. سەيد مەھمەدئەمىنى مىسىرى (سەيدىيان)، كاتى خۆى ئەۋەندەى لە بنەمالەى شاعىر و ئاۋالان و ھۇگرانى ئەۋ كۆى كىردبۆۋە، لە دوو كۆمەلەى پىر لە ھەلە و گرى و گۆلدا، يەك لە مەھاباد و ئەۋى تىرى لە پاكىستان چاپ و بلاۋ كىردەۋە. ھەرچەند كارەكەى سەيدىيان بۇ ئەۋ سەردەم گرىنگ و شاپستەى رىزە، بەلام گەيشتن بە دىۋانىكى پوخت و شىۋاۋى ھونەرى بەرزى مەلا مارقى، ھەنگاۋى دىسۇزانە و ھەۋلى ئەۋىندارانە دەخۋازى، كە بەختەۋەرانە بەرپۆۋەى و ھىۋادارم بە ئەنجام بگا.

دوۋىن سالەكانى زىانى مەلا مارقى، كە لە پىرى و نەخۇشى و دەستكورتىدا دەبوۋرى، رىكەۋت بوو لەگەن جموجۆلە ناسىۋنالسىستىيەكانى لاۋانى كورد و گوۋرانى كۆمەلەى ترك [= ۱۹۴۲] لە مەھاباد. گۇفارى

نیستمان ی ئورگانی کۆمهله له چهند ژماره ی خویدا هه ندئ شیعی مولا ماری بلا و کرده وه که تزی بوون له ههستی نیستمانی. به لام چونکه کۆمهله ی ژ.ك ریکخراویکی نهینی بوو، له بردنی ناوی شاعیر خوی دهپاراست و تهنیا به ناوی شاعیریکی به ناوبانگ یا بوژیکی ناودار هه ئهستهکانی مولا ماری بلا وده کرده وه.

مولا ماری رۆژی شه شه می خه زمانانی سالی ۱۳۲۴ ی هه تاوی ریکه وتی ۲۸ ی ئوونی ۱۹۴۵ له شاری مه هاباد کۆچی دوایی کرد و له گۆرستانی مه لاجامی نیژرا.

پینج خشته کیی حازری، به کیک له گرینگترین به ره مهکانی مولا ماریه که به زمانی فارسی دایناوه و تا ئیستا ۲۴ بهندی لئوه دیهاتوووه. ئەم شیعره چ له باری کۆمه لناسی کورده وار ییه وه و چ له باری لاپه ره ییه ک له میژووی موکریانه وه، که لیک گرینگه. مولا ماری له دهردهکان ددوئی، به لام له ئاست دهرمان خو گیل ناکا. له ئه وه پهری هه ژاری و بیکه سیدا، زۆر نازیانه په نجه له سه ر بایه خه پووچ و پواوهکانی کۆمه لگای خوی داده نی و به راشکاوی تاوانهکانیان ده خاته ئه ستۆ. ئەو کاره ی مولا ماری نریکه ی هه فتا سال له مه وه بهر کردوویه، له سه رده می ئیستاشدا بو زۆر کهس له شاعیران و نووسه ران و قه له مه ده ستانمان کاریکی دژواره و خوی لئوه بویرن. هه ر ئەم تایبه ته مندیانه بوونه هوی ئه وه که بکه ومه شوین پی ئه م پینج خشته کییه گرینگه و هه ولئ ساغکردنه وه ی بهم، که بی شک هه رچهند به زمانی فارسییه، به لام له به نر خترین به ره مهکانی میژووی ئه ده بیی کورده.

له وانیه ئەم پینج خشته کییه پتر له وه بی، چونکه بهندی چواره می ئەم شیعره، له بری ۵ نیوه دیپر، ۶ نیوه دیپر؛ و نیوه دیپر پینجه م که له پینج خشته کیدا ره دیف و سه روا ی تایبهت به خوی هه یه، له م به نه دا له دوو نیوه دیپر پیکهاتوو به هه مان ره دیف و سه روا وه. له وه را دهرده که وئ که دوو دیپر ده بی که وتبی.

له ته قتیع و دابه شکردنی ئەم شیعره دا هه ندئ که موکوورپی ته کنیکی به رچاو ده که وئ که بی شک له لایه ن نووسه ره وانئ ده قه که وه دروست بووه؛ چونکه پله ی مولا ماری له شیعره دا، به هه ر چوار زمان، له وه ژوو رتره که که موکوورپی له م چه شنه ی لئچه اوهرانی بکری. ئەم پینج خشته کییه له به حری مضارع مئمن اخب محذوف: (مفعول فاعلاتن مفعول فاعلن) دایه.

له م کورته یه دا، حه وت ده قی جیا هه مبه ر کراون. ناساندنی ده قه کان به پی میژووی نووسینه وه یان به م چه شنیه:

۱- ده قی ده سه خته ی خه لیه مه لا رحیمی قه لا (به کورته نیشانه ی خ): ئەم ده قه بریتییه له ۲۱ به ند، که به خه تی خو ش له پشت و پرووی په ریکی ۲۶×۲۰/۵ له زیر سه ر دیپر کلام ملا معروف کوکی دا نووسرا وه ته وه و له سه ره تا و دوایی شیعره که دا میژووی ۱۳۰۵/۶/۱۶ هـ. بو دانرا وه. ئەم میژوو به بی شک ده بی هه تاوی بی، چونکه کۆچی مانگی بوونی ئەو به له به رچا و گرتنی سالی له دایک بوونی مولا ماری، ناگونجی. نووسه ره وه که دواییدا ئیمزای لیدا وه و ناوی خوی نه نووسیوه. به ته ی مامۆستا

حەسەنى ناسرى، كە دەقى ئەم دەستونوسەى پىداوم، خەلىفە مەلا رەحىم كاتىك لە لاى خوالىخۇشبوو مەلا عەلى ناسرى (باوكى حەسەنى ناسرى) فەقى بوو، ئەم پارچەپەى بۇ مامۇستا كەى خۇى نووسىووتەو و پىشكەشى كر دوو. ئەم دەقە، بەندەكانى ژمارە ۲۱ و ۲۳ و ۲۴ ى تىدا نىيە.

۲- دەقىكى دەستونوس، كە لە لاىەن مامۇستا ئەمىرى حەسەنىپوورەو پارىزاو (بە كورته نىشانەى س): ئەم دەقە برىتىپە لە ۲۳ بەند و بە خەتى خۇش لە چوار لاپەرەى قەوارە ۲۲×۱۶/۵ دا لە ژىر سەردىپرى كلام جناب ملا معروف نووسراووتەو. دواى شىعەرەكە بەم رستەپە كۆتايى پىهاتوو: مطابق نسخە قلمى شد نهم شهر ربیع الاولی ۱۳۴۹، بەلام نووسەرەو ناوى خۇى نەنووسىو. ئەم مېژوو بە سالى هەتاوى دەكاتە رۇزى دووشەممۆ، ۱۳ گەلاوېژى ۱۳۰۹. بەندى ژمارە ۱۶ لەم دەقەدا نىيە.

۳- ديوانى مەلا مارقى كۆكەبى (بە كورته نىشانەى د): ئەم نوسخەپە كە ديوانى شىعەرە فارسىيەكانى مەلا مارقە، سالى ۱۳۳۱ نووسراووتەو و سالى ۱۳۴۱ لە پاكستان، لە ۲۰۸ لاپەرەدا چاپكراو. پىنجخستەكى بەرباسى ئەم وتارە، لە لاپەرەكانى ۱۶۸ هەتا ۱۷۴، كە ۲۴ بەندە، لە ژىر سەردىپرى خطاب بطوايف و طبایع عشائر و علما و سائرين دا هاتوو.

۴- نوسخەى دەسخەتى مامۇستا عوبەيدوللا ئەيىوبىيان (بە كورته نىشانەى ع): ئەم نوسخەپە لە مېژوو ۱۳۴۶/۶/۱۹ ى هەتاوى [= ۱۹۶۷/۹/۱۰] لە حەوت لاپەرەى ۲۰×۱۶ دا نووسراووتەو و ۲۴ بەندە. مامۇستا ئەيىوبىيان لە سالى ۱۳۲۱ هە تا ئىستا (۱۳۸۳) بە ماوەى ۶۲ سال بە كۆكردەوەى ژيان و هۆنراوەكانى مەلا مارقەو خەرىك بوو و گەنجىنەى زانىربىيەكى هېژاى پىك هېناو و بەرهەمى ئەم كۆششەنى لە حەوت دەفتەرى دەستونوسدا بە ناوى رىكەوهندى كۆكەبى، پاراستوو. لە رەزبەرى سالى ۱۳۸۲ بە دىكى فراوان و روويەكى خۇشەو بەرهەمى هەول و تەقەللاكانى ئەم ۶۲ سالەى خۇى نايە بەردەستى نەوەى مەلا مارق، كاك مستەفاى كۆكەبى، تاكوو لە ئامادەكردى ديوانى رىكويپىكى شاعىردا كەلكى لىوهرىگرى. پىنجخستەكى بەر باسى ئەم وتارەش لە سەر ئىزنى مامۇستا ئەيىوبىيان، لە ژىر سەردىپرى عشائير كرد مكرى، لە رووى هەمان دەستونوسەكان كۆپى كراپەو و لىردا كەلكى لىوهرىگرى. مامۇستا ئەيىوبىيان لە دواى ئەم نوسخەپەدا سى يادداشتى كورتى نووسىو، بەم جۆرە: (۱)- "اى هزار آفرين بر تو كو كه بى جاودان روان. پاك نويس شد اين قصيدۀ مخمس وار استاد كو كه بى از براى دومين بار بجهه گرداورى تنظيم و تكميل و فراهم كردن تدوين كليات كو كه بى. كوچكتر همه سيد عبيدالله ايوبيان مركزى بررهك - ۶/۱۹ - مهاباد". واتە: ئەى هەزار ئافەرىنت لىبى كۆكەبى هەمىشە زىندوو. پاك نووس كراپەو ئەم قەسىدە پىنجخستەكىيەى مامۇستا كۆكەبى بۇ دوويەم جار، بە نيازى كۆكردەو و پىكەيىنانى سەرجهمى هۆنراوەكانى كۆكەبى. بچووكرتى هەموان سەيد عوبەيدوللا ئەيىوبىيانى مەركەزى "بەرپەك" ۶/۱۹ مەهاباد. (۲)- "بە قول آقاي ابراهيم افخمى نسخەى از اين قصيدە بە خط مرحوم افخم پيش ايشان موجود است.

باين نسخه مقابله و تطبيق و تصحيح شود. ۱۳۴۶/۶/۲۵ . واته: به وتهى كاك برايمى ئهفخه مى
نوسخه يهك لهم قه سیده يه به خهتى خوالیخوشبوو ئهفخه م، له لای جهنابیان پاریزراوه. له گه ل ئه م
نوسخه يه رانان و بهرامبه رى و بزار بکرى. (۳) - " آقاي سيد حسن فرد [= سيد احمد حسنى فرد] قسمتى
از اين مخمس را حفظ دارد و به نکاتى متوجه است. با ايشان يك بار اين قصیده خوانده شود
". واته: كاك سهد حه سه نى فهرد [= سهد ئه حمهد حه سه نى فهرد] به شيك لهم پينج خسته كيه ي له به ره و
ئاگادارى هه ندى شتى ورده. رايهك ئه م قه سیده يه ي له گه ل بخويندريته وه.

۵ - كۆپىي نوسخه يه كى تايپ كراوى مامؤستا سهد محهمهد سه مه دى (به كورته نيشانه ي ۱): ئه م
نوسخه يه له ژير ناوى قسمتى از مخمس مشهور ۲۴ بندى ملا معروف كوكه اى، هه ئبزارده ي
دوازده به نده له سه رجه مى پينج خسته كيه كه، كه سهد محهمهد سه مه دى له سالى ۱۳۶۸ له دوو
لاپه رده تايپى كرووه و له چه ندين به رگدا له سه ر كاغه زى A4 كۆپى و بلاوى كرووه ته وه. ئه م
هه ئبزارده يه، ته نى برى تى يه له به نده گانى ژماره « ۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۹-۱۳-۱۴-۱۸-۱- و
۲۴ ».

۶ - كۆپىي نوسخه يه كى تايپ كراوى مامؤستا سهد محهمهد سه مه دى (به كورته نيشانه ي ۲): ئه م
نوسخه يه سالى ۱۳۶۹ به هوى سهد محهمهد سه مه دى يه وه له سى لاپه رده تايپ كراوه و له چه ندين
به رگدا له سه ر كاغه زى A4 كۆپى و بلاو كراوه ته وه. شيعره كه ۲۴ به نده و سه ردپرى بؤ ديارى نه كراوه.
له دواييدا ده وشه ي عه ربه ي له ده قه كه هه ئبژيردراوه و مانا ليدراوه ته وه.

۷ - نوسخه ي ده سخه تى مامؤستا حه سه ن ناسرى: ئه م نوسخه يه ۲۴ به نده و له ميژووى ۱۳۶۹/۹/۲۸
ي هه تاوى، له ژير سه ردپرى كلام ملا معروف كوكه ي، له سى لاپه رده ي ۱۹×۳۱ دا به هاوكارى
نوسه رى ئه م دپرانه له ئاكامى هه مبه ر كرنى چه ند نوسخه يه كى خه تيدا « نوسخه گه لى ژماره ۱، ۳، ۵
و ۶ ي ئه م كارده ي حازرى » ئاماده كراوه. ئه م نوسخه يه له م رافه و ليدوانه دا به نوسخه ي به نره تى
هه ئبژيردرا، چونكه جگه له وه ي ۲۴ به نده، له نووسينه وه كه يدا كه لك له چوار نوسخه ي تريس وه رگيراوه
و سه ره راي كه م و كورتييه گانى، ديسان بزار كرنى كى پيوه دياره.

کلام ملا معروف کوکھی

(۱)

سبحان من یمیت و یحیی و لا یزال در کار^۱ او نه چون و^۲ چرا و نه ره سؤال
اصناف خلق مختلف الطبع و المثال^۳ اثبات می کنند^۴ که خداوند ذوالجلال
بر صفحه وجود^۵ عدم خود قلم کشست

(۲)

کبر و افاده و عجب و تشخص و مع الغرور^۶ وقتی که آمدند بر این^۷ عرصه ظهور
از شرق تا به غرب نمودند چون^۸ مرور گفتند اصل مرکز ما بی نزاع و شور
نفس خبیث این قرنی آقای^۹ مامش است

(۳)

بنگر رئیس طائفه منگور^{۱۰} پلید نامش که هست مام^{۱۱} حسن ابن بایزید
چون اسم علم و معرفت و آدمی^{۱۲} شنید دم را علم نمود^{۱۳} و چو خر عرعر کشید

^۱ (د) گار.

^۲ (خ) و (س) نه چون و چرا.

^۳ (س) و لمثال.

^۴ (خ) و (س) می کند.

^۵ (همه نسخه‌ها) وجود و.

^۶ (خ) کبر افاده عجب تشخص مع الغرور. (س) افاده عجب تشخص. (ع) افاده عجب و.

^۷ (خ) بدین. (س) به این.

^۸ (س) بگردند چون. (د) و (ی) و (ی) و (ی) چو نمودند.

^۹ (خ) آقا. (د) و (ع) و (ی) و (ی) قرن آقای. (س) نفس وجود این قرنی آقای.

^{۱۰} (خ) مُنکر.

^{۱۱} (خ) و (س) مامه.

^{۱۲} (خ) معرفت و آدمی. (س) معرفت آدمی.

^{۱۳} (خ) و (ی) و (ی) و (ی) کرد. (س) بکرد.

گفتا برو که^{۱۴} جای خران دشت ترکش است

(۴)

ایل گورک گورگ^{۱۵} شببهند در مثل
دون و سفیه و بد گهر و^{۱۶} ارزل ملل
آغا علی^{۱۷} رئیس همان قوم بد عمل
صهرش مظفر است یقین دان و^{۱۸} بی جدل
از سایه مظفریش ببین^{۱۹} خود چه جاکش است*

(۵)

باری^{۲۰} بیا و ملت بیگزاده را ببین
دارای جوهراند و سخندان و نکته چین^{۲۱}
منکر به شرع و عابد دنیا عدو دین
باطن چو سم قاتل و^{۲۲} ظاهر چو انگبین
بر هر که بنگری^{۲۳} دغل و قلب و روکش است

(۶)

دهبوکری که وارث ابن هبنقند^{۲۴}
ازو قید علم و معرفت آزاد مطلقند^{۲۵}
طماع و پر غرور و شرانگیز و احمقند^{۲۶}
سردارشان علی است که ارباب رونقند^{۲۷}

^{۱۴} (د) که برو. آقای حاج خلیل موفقی این مصرع را گفتم برو... می خوانند.

^{۱۵} (خ) و گرگ. (س) و (د) و (۱ی) و (۲ی) گرگ. (ع) بگرگ.

^{۱۶} (خ) دون سفیه بدگهر. (س) دون و سفیل و بدکهر و. (د) و (ع) و (۱ی) و (۲ی) سفیل.

^{۱۷} (خ) و (س) آقا علی. (ع) آقای کاک علی.

^{۱۸} (خ) یقین دان. (س) در این نسخه، به جای این مصرع، بعد از چند نقطه، نوشته شده: داخل نسخه نبود. (د) و (ع) و (۱ی) و (۲ی) مظفر است و. به گفته آقای حاج خلیل موفقی، (مهرش مظفر است...) زیرا علی آقا لقب مظفرالعشایر داشته و مهر رسمی وی نیز کلمه مظفر بوده است.

^{۱۹} (س) بند چهارم در این نسخه، فقط سه مصرع است و بعد از آن بند پنجم شروع می شود. (د) و (۱ی) و (۲ی) بین. (ع) در سایه مظفریش بین! چه جاکش است.

* به جز نسخه (خ) و (س)، در همه نسخ، این بند دارای شش مصرع است و مصرع ششم که با قافیه و ردیف مصرع پنجم نیز همخوانی دارد، خارج از قاعده مخمس است و بعید می نماید که شاعر خود چنین کاری کرده باشد. محتمل است بعداً اضافه شده باشد، یا چهار مصرع یک بند کامل آن از بین رفته باشد. (د) "خر شیری است با لقب خویش سرخوش است". (ع) "شیره خری است با لقب خویش سرخوش است". (۱ی) "خر شیری است و با لقب خویش سرخوش است". (۲ی) "خر شیری است و با لقب خویش سرخوشست".

^{۲۰} (خ) آری.

^{۲۱} (خ) جوهرند و سخندان نکته چین. (در همه نسخ) جوهرند.

^{۲۲} (خ) قاتل.

^{۲۳} به جز (س)، در همه نسخ: بنگری.

^{۲۴} (خ) دهبوکری. (ع) دهبوکری. (۱ی) ابن منبقد (ابن حبتقد). (۲ی) ابن منبقد.

^{۲۵} (خ) علم معرفت. (س) اکثر ز قید معرفت.

^{۲۶} (خ) طماع پر غرور شرانگیز احمقند. (س) "در ظل بایزید بهرجا موفقد". منظور حاج بایزید آقا، فرزند حاج ایلخانی و برادر مهتر علی آقا امیر اسعد.

نعم‌الفتی علی که جوانی است^{۲۸} دلکش است

(۷)

یعنی امیر اسعد دهبوکری^{۲۹} نژاد
شایسته است جمله بگویم^{۳۱} زنده باد
این مادر زمانه چون او^{۳۰} دیگری نژاد
در حزم خاک ثابت و^{۳۲} در عزم تندباد
در بزم همچو آب که در رزم^{۳۳} آتش است

(۸)

ازو من بگو به شیخ علیخان مومده^{۳۴}
تریاک و ماشه و حقه و نار موقده^{۳۶}
ای صاحب قصور و بروج^{۳۵} مشییده
مویت سفید کرده و رویت^{۳۷} مسوده
بام و درت بفرش کثافت مفرش است

(۹)

سردار را ببین که به بوکان نشسته است از امر دین و دنیویش دست شسته است

^{۲۷} (خ) اریاب - یا - دریاب. (س) سالارشان علی است ازان اهل رونقند.

^{۲۸} (د) جوان است. (د) و (ی) و (۲) جوان است و. شفاهاً این مصرع "جوان است و سرکش است" نیز خوانده می‌شود.

^{۲۹} (ع) و (ی) دهبوکری.

^{۳۰} (خ) و (ی) چو او. (س) چونو.

^{۳۱} به جز (خ)، در همه نسخه‌ها: بگوئیم.

^{۳۲} (س) ثابت.

^{۳۳} (خ) که در رزم همچو. (بقیه نسخه‌ها): گه رزم.

^{۳۴} (خ) و (س) و (ع) ممدده. (د) ممدده "توضیح اینکه، در شیوه خط نستعلیق متن چاپی کاملاً مشخص است که ممدده نوشته شده، ولی در کار چاپ و گراور سازی، میم اول پاک شده و در چاپ نیامده است، آنچه باقی مانده، شباهت به مسدده دارد. (ی) (۲) مسدده.

^{۳۵} (خ) قصور بروج. (س) بروج و قصور.

^{۳۶} (خ) ماشه حقه. (ع) ماشه حقه و نار وقوده.

^{۳۷} (خ) کرده رویت.

بی رشدی است شیشه قدرش شکسته است یا افخم است رشته کارش گسسته است^{۳۸}

زنده است لیک^{۳۹} زنده بی حس و بی هوش^{۴۰} است

(۱۰)

بر مسند شریعت و دین^{۴۱} پیمبری
هر کس رود به محکمه از بهر داوری
جمعی نشستند برسم قلندری
یا گوشمالی میخورد و^{۴۲} یا سکندری
یا للعجب چه جنگ و جدال و^{۴۳} کشاکش است

(۱۱)

گیرند از غنی و فقیر^{۴۴} جوان و پیر
در علم اخذ و جر و حیدند و^{۴۶} بی نظیر
از نقد و جنس و قاطر قالیچه و حصیر^{۴۵}
نانی بکس نمیدهند مر به ضرب شیر^{۴۷}
یک لقمه نان مقابل خونی^{۴۸} سیاوش است

(۱۲)

جز قاضی که هست چون معن ابن زائده^{۴۹}
اما هزار حیف و تأسف چه فایده^{۵۱}
گسترده است سفره و الوان^{۵۰} مائده
بذلش چو خارج است ز قانون و قاعده^{۵۲}

^{۳۸} در نسخه (ع)، مصرع دیگری در حاشیه، به این مضمون نوشته شده است: "یا افخم است بازوی مردیش بسته است."

^{۳۹} (د) و (ی) و (ی) و (ی).

^{۴۰} (خ) بی حس بی هوش. (س) بی حس و بی هوش. (ع) بی حس و بی هوش. "در این نسخه، ذیل کلمه زنده نوشته شده است: مرده."

^{۴۱} (ع) شریعت دین.

^{۴۲} (خ) و (د) و (ی) گوشمال. (س) گوشمال خورد و. (ع) یا گوشمالی میشود!

^{۴۳} (س) جدال کشاکش. (ع) وای! للعجب! چه جنگ و.

^{۴۴} (س) فقیر و غنی و.

^{۴۵} (خ) از نقد جنس قاطر و قالیچه تا حصیر. (س) و قالیچه یا حصیر. (د) و (ع) و (ی) قاطر و قالیچه و.

^{۴۶} (س) در علم جر و اخذ و حیدند و. (د) و (ی) در اخذ و جر و حیدند و. (ع) در اخذ و جر تا ق و حیدند و.

^{۴۷} (خ) و نانی / ضرب و. (س) و (د) و (ع) نانی نمیدهند بکس. (ی) به کس مگر.

^{۴۸} همه نسخ: خون.

^{۴۹} (خ) و (س) چو معن ابن زائده. (د) و (ی) چون قاضی که هست چون. (ع) چون قاضی که هست معن.

^{۵۰} (س) سفره و انواع. (د) سفره و الوان و. (ع) سفره الوان. (ی) سفره الوان و.

^{۵۱} (خ) حیف تأسف / فایده. (س) حیف تأسف. (د) و (ی) فائده.

^{۵۲} (خ) قانون قاعده. (س) که خارج است ز قانون قاعده.

در ضیق‌تست و عسرت و خاطر^{۵۳} مشوش است

(۱۳)

در خاک نحس سقز و مکرری بظاهری جنگ^{۵۴} است بین مرشد نقشی و قادری
با مکر و کید و شعبده و سحر و ساحری^{۵۵} گیرند مال خلق و خورندش^{۵۶} به طاهری

سبحان این چه وضع و بساط و چه گردش است

(۱۴)

با طلیسان و خرقة و عمامه^{۵۷} دراز با لحن نرم و نازک و غنج و دلال و ناز^{۵۸}
گاهی نهند چشم بهم^{۵۹} گه کنند باز یعنی شدید کاشف اسرار و جمله^{۶۰} راز
جاهل باینکه فرض خدا پنج یا شش است^{۶۱}

(۱۵)

گوید یکی بلوح^{۶۲} و قلم آشنا شدم از عرش در گذشتم و اندر^{۶۳} خلا شدم
زین ترهات باطنی من هم بیا شدم^{۶۴} در بحر طعن و لوم هجا^{۶۵} ناخدا شدم
منکر نیم فقط رگ غیرت بجنبش^{۶۶} است

(۱۶)

نیمی بروی بسته برسم^{۶۷} عرب که من از نطفه^{۶۸} حسینم و از شیوه حسن
در کسوت^{۶۹} ملائکه افتاده اهرمن شاعر تو کم کن این سخن و طعن کم بزن^{۷۰}

^{۵۳} (خ) در ضیق‌تست عسرت خاطر. (س) در ضیق‌تست است عسرت و. (د) و (ع) و (ی) در ضیق‌تست است و حیرت و.

^{۵۴} (خ) و (س) حرب.

^{۵۵} (خ) کید شعبده و سحری سامری. (بقیه نسخ): سحر سامری.

^{۵۶} (ی) و (ی) خوردند.

^{۵۷} (خ) با طلیسان خرقة عمامه. (بقیه نسخ): با طلیسان و.

^{۵۸} (خ) دلال ناز.

^{۵۹} (س) به یک.

^{۶۰} (س) و (د) جمله.

^{۶۱} (خ) مصرع پنجم وجود ندارد.

^{۶۲} (س) و (ع) و (ی) به لوح.

^{۶۳} (س) فنا. (د) و (ع) و (ی) خلی.

^{۶۴} (خ) طرهات / به پا. (س) باطله / بپا. (د) طرهات باطله / من بپا. (ع) زین طرهات باطله خَر و رها شدم. (ی) باطله / من بپا.

^{۶۵} (خ) طعن و همه ناخدا. (س) لوم هیجا. (د) و (ع) و (ی) لوم و.

^{۶۶} (خ) و (ع) و (ی) به جنبش. (س) بگردش.

^{۶۷} (ع) به روی / به رسم. (ی) به روی.

^{۶۸} (د) و (ع) و (ی) نطفه.

خرم کسی که ترک سخن کرد و خاموش^{۷۱} است

(۱۷)

قومی مقام قاضی شریح^{۷۲} و بایزید
یعنی^{۷۴} بمایشاء و یرشد کما یرید
لایعباء بقول^{۷۳} قدیم ولا جدید
هستند باب فسق و ضلالت ترا^{۷۵} کلید
زین^{۷۶} است حال ملت اسلامیان خوش است

(۱۸)

اینجا رسیدم و قلم^{۷۷} از دستم اوفتاد
دردا دو چیز دین نبی را بباد داد
از شعر شاعرم این بیت را بیاد^{۷۸}
در سنیان تشیخ و در شیعه اجتهاد^{۷۹}
بنگر به این کلام چه نغز و چه دلکش^{۸۰} است

(۱۹)

اهل احادث و غرض^{۸۱} و مظهر نفاق
بعضی^{۸۳} که از حیا و شرف کرده افتراق
هستند اهل علم و عمامه^{۸۲} باتفاق
شغلش وکالت است به جد و به اشتیاق^{۸۴}

^{۶۹} (خ) کسوه.

^{۷۰} (د) و (ی) معروف کم این غزل بگو و طعنه کم بزن. (ع) معروف این غزل مگو و طعنه کم بزن.

^{۷۱} (خ) کرد خاموش است. (ی) خامش.

^{۷۲} (خ) قوم مقام. (س) قومّ یقوم مقام شریح، "در حاشیة این بیت نوشته شده: قاضی شریح". (ع) شریح جای بایزید.

^{۷۳} (ع) لای عبا به قول.

^{۷۴} (همه نسخ) یفتی.

^{۷۵} (همه نسخ) ضلالت را.

^{۷۶} (ع) این.

^{۷۷} (خ) قلم و. (ی) رسید و قلم.

^{۷۸} (خ) آمد ز. (س) یک بیت خوش از شعر آدمم بیاد. (د) یک بیت خوب از شعر آدمم بیاد. (ع) یک بیت خوب ز شعر آدمم به یاد.

(ی) و (۲) یک بیت خوب از شیخ آدمم بیاد.

^{۷۹} در (ی) و (۲) این بیت داخل گیومه است.

^{۸۰} در همه نسخ به استثنای (خ)، دلکش.

^{۸۱} (خ) حسادت غرض. (س) حسادت و غرض مظهر نفاق. (د) و (ع) و (ی) حسادت. "در دو نسخه (خ) و (س)، بند ۲۰ بر ۱۹ مقدم است.

^{۸۲} (خ) علم عمامه.

^{۸۳} (س) اکثر.

^{۸۴} (خ) بجد باشتیاق. (س) طالب بشهرتند...

بهر فساد و فتنه بجوش و بکوشش است^{۸۵}

(۲۰)

جمعی مدرسند و گروهی^{۸۶} محدثند نه نه مدرسند و محدث،^{۸۷} مدلسند
در باب کبر و فعل ریایی^{۸۸} مهندسند بنیان ابتداع و رخص^{۸۹} را مؤسسند
علمش مموه است و خدایش فرامش^{۹۰} است

(۲۱)

از جمله کاکی کوکی و ملای مرخوزی^{۹۱} دارای علم و منصب،^{۹۲} آقای سقزی
گویند خصم را که چرا مات و عاجزی فردا بقول مزدک و تقلید رافزی^{۹۳}
خصمت کنم ذلیل،^{۹۴} ولو تند و سرکش است

(۲۲)

در حکمت از جواهر و اعراض^{۹۵} بیخبر در سطح و جسم می نتواند کند نظر^{۹۶}
در نحو صرف لغو نداند ز^{۹۷} مستقر در هیئت ار بپرسی از او^{۹۸} منزل قمر
گوید که ثور به پهلوی عقرب نشسته است^{۹۹}

(۲۳)

خواهی رسی^{۱۰۰} بمطلب دنیا و دین ادب رو خاک آستانه شاه بها نسب

^{۸۵} (خ) بجوش به کوشش است. (س) ماهیتش ترفع و کبر و کش و فش است.

^{۸۶} (خ) مدرسند گروهی.

^{۸۷} (خ) مدرسند محدث. (س) مدرسند و محدث و. (ی) نه مدرسند و محدث.

^{۸۸} (خ) و (د) و (ع) فصل ریائی. (س) کبر فصل ریا. (ی) فعل ریائی. "هرچند در هیچکدام از نسخ فضل نیامده، ولی از نظر معنی در اینجا فضل صحیحتر است".

^{۸۹} (خ) ابتداع رخص.

^{۹۰} (س) است خدایش. (ع) ممهد. به استثنای (ی) در همه نسخ: فراموش.

^{۹۱} (س) بنگر بکاک کوکی و مولای مرغزی. (د) و (ع) کاک/ مولای.

^{۹۲} (س) و رای فضل منقبت.

^{۹۳} (د) در همه نسخ (رافزی).

^{۹۴} (س) ذلیل

^{۹۵} (ب) به استثنای (خ) در بقیه نسخ: جواهر اعراض.

^{۹۶} (س) کد نظر(؟). (د) و (ع) و (ی) جسم نتواند.

^{۹۷} (خ) و (س) ظرف لغو. (د) نحو و صرف/ نداند از. (ع) نحو و صرف. (ی) در نحو و صرف لغواند از مستقر.

^{۹۸} (خ) ازو. (ع) در هیئات ار تو بپرسی ازو منزل قمر.

^{۹۹} (س) گوید که ثور پهلویی عقرب منقش است. (د) و (ی) گوید که شود پهلوی عقرب منقش است. (ع) گوید شود! که پهلوی عقرب

منقش است. در نسخه پایه این مصرع بدون قافیه آمده، که اشتباه فاحش است.

^{۱۰۰} (س) که رسی.

نایب مناب فخر عجم و^{۱۰۱} سرور عرب یعنی حسام ملت و دین شاه خوش لقب^{۱۰۲}
دارای فیض و فضل و کمالات و بخشش^{۱۰۳} است

(۲۴)

گفتم قصیده‌ی^{۱۰۴} به مثل در منتظم اما قسم به رکن و حطیم و به ملتزم
در وی^{۱۰۵} کینه نیست به اشخاص محترم و صف آنکه نفع^{۱۰۶} ندارد بجز ندم
شاعر^{۱۰۷} برو که جای تو مصر و مراکش است

^{۱۰۱} (ع) عجم.

^{۱۰۲} (س) دین شه لقب.

^{۱۰۳} (س) کمالات بخشش.

^{۱۰۴} (ع) و (۱) و (۲) قصیده‌ای.

^{۱۰۵} (س) و (ع) از روی.

^{۱۰۶} (س) با وصف این که. (د) و (۱) و (۲) با وصف. (ع) با وصف آن نفع.

^{۱۰۷} در (۱) و (۲) "شاعر" در گیومه قرار دارد.

رأفه و لیدوان

نهلف: وشه ب: کهسان ج: هوز و دهسته د: رسته و دهسته واژه‌ی عهره‌بی

نهلف: وشه

ابتداع	بدعت نهادن
اجتهاد	جهد کردن. در اینجا منظور اصطلاح فقهی آن است به معنای استنباط مسائل شرعی از قرآن یا احادیث
اخذ	گرفتن، ستدن
اعراض	“به فتح الف” چیزهای عارضی، امور غیر ذاتی. جمع عَرَضُ به معنی چیزی که دوام و بقا نداشته باشد؛ آنچه که قائم به غیر باشد. همچنین جمع عَرَضُ به معنی نفس، ذات، جسد. “نگا: جوهر”
افتراق	جدایی
انگبین	عسل یا هر چیز شیرین
بروج	کوشکها، بناهای بلند. “البته جمع برج، برج یا ابراج یا ابرجه است، بروج اختصاصاً به مجموعهٔ برجهای فلکی اطلاق می‌شود”
ترفع	غرور، تکبر
تشخص	برجسته شدن و ممتاز گشتن از دیگران
تشیخ	شیخ شدن، منظور طریقت و صوفیگری است.
جد	کوشش، شتاب. راستی و حقیقت، ضد هزل.
جر	چیزی را به چاپلوسی و شیرین‌زبانی از کسی گرفتن. کشیدن. کشمکش و دعوا.
جواهر	جمع جوهر. “نگا: جوهر”
جوهر	اصل و خلاصهٔ هر چیزی، آنچه قائم به ذات باشد مقابل عَرَضُ.
حزم	هوشیاری و آگاهی و دوراندیشی در امری
حطم	شکستن، خرد کردن. شیر را از آنجهت حُطَام می‌گویند که هر جانوری را به چنگ آرد، پاره پاره می‌کند.
حطیم	دیوار کعبه، یا آنچه مابین رکن و زمزم و مقام قرار دارد، و از آن جهت به این نام خوانده شده که مردم در آنجا اظهار شکستگی و فروتنی می‌کنند و با خشوع و خضوع دست به دعا برمی‌دارند. در زمان

	جاهلیت در آنجا سوگند می‌خوردند. این محل که میان درب کعبه و حجرالاسود قرار گرفته است، از نظر اعتقادات اسلامی گرامی‌ترین نقطه روی زمین می‌باشد. نقطه مقابل حطیم در ساختمان کعبه، از نظر مکانی، مستجار نامیده می‌شود.
حیرت	سرگشتگی، آشفتگی. در اصطلاح اهل عرفان یکی از مراحل سلوک است که عارف خود را سرگشته می‌یابد.
خلی	در اصطلاح فضایی را گویند که ماده‌ای در آن نباشد.
خون سیاوش	کنایه از، ۱- دیر دست‌یافتنی، به سختی بدست آوردن. ۲- ادامه یافتن و به پایان نرسیدن مشکل. "این معنی به دو جهت در زبان کردی و فارسی وارد شده است؛ الف: درختی به نام شیان از تیره خرما که دو پایه است و بومی جزایر برنئو و سوماترا می‌باشد. این گیاه دارای ساقه دراز و استوانه‌ای و بند بند و کم و بیش تیغدار است؛ ماده‌ای صمغی به رنگ قرمز خونی از میوه این درخت استخراج می‌شود، که استفاده دارویی دارد و در گذشته بسیار مشکل بدست می‌آمده است. ب: بی‌گناه کشته شدن سیاوش به دست تورانیان و زمینه ایجاد جنگهایی بین ایران و توران بخاطر خونخواهی سیاوش." "
دُرّ منتظم	مروارید خوش تراش و متناسب
دلال	ناز کردن، کرشمه
رافضی	گروهی از مردم یا لشکریان که پیشوا یا سردار خود را وابگذارند و از او برگردند. اهل تسنن تمام فرقه‌های شیعه را رافضه یا رافضی می‌گویند، زیرا که شیعه رأی صحابه را در بیعت با ابوبکر و عمر رد کردند و امامت را بعد از پیامبر، خاص علی دانستند.
رخص	ارزانی، بی‌ارزشی
رکن	عبارت از چهار سوی دیوار کعبه است، که ۱- رکن شامی ۲- رکن یمانی ۳- رکن غربی ۴- رکن عراقی نامیده می‌شوند. رکن عراقی را به جهت قرار گرفتن حجرالاسود در آن، رکن حجرالاسود نیز می‌گویند.
سفیل	زبون، بدبخت
سکندری	بسر درآمدن به زمین در اثر بند شدن پا بچیزی هنگام راه رفتن یا دویدن.

شیر	شمشیر "در زبان کردی"
صهر	قرابت، داماد
ضلالات	گمراهیها
ضیقت	تنگدستی، نیازمندی
طرهات	تُرّهات: سخنان گزاف و بی‌اساس
طعن	نیزه زدن، عیب کسی را گفتن، کسی را به سخن رنجاندن، کنایه زدن.
طیلسان	ردا، جامهٔ گشاد و بلند که بدوش می‌اندازند، نوعی شنل سبز با کلاه که خواص و مشایخ بر دوش می‌انداخته‌اند.
عزم	ثبات و پایداری در کاری که اراده شده
عقرب	برج هشتم از بروج دوازده‌گانهٔ فلکی
غنج	"با فتح یا ضم غ" ناز کردن، کرشمه
فسق	بیرون شدن از فرمان خدا، خارج شدن از طریق حق و صلاح، ارتکاب اعمال زشت و ناروا.
قصور	جمع قصر
قلب	برگرداندن، وارو کردن، واژگون ساختن چیزی، دگرگون کردن، در فارسی به معنی سیم و زر ناسره هم می‌گویند.
کبر	خودخواهی، نخوت
کسوت	لباس، جامه
لغو	آنچه به حساب و شمار نیاید. در اصطلاح علم نحو: قسمتی از ظرف است که آن را ملغی نامند.
لوح و قلم	ارادهٔ خداوندی، آنچه از طرف پروردگار بر لوح‌المحفوظ جاری شده باشد. لوح : در لغت به معنی صحیفه‌ای است که قابل ترسیم صور و کتابت در آن باشد. هرچه پهن باشد اعم از سنگ یا چوب یا استخوان پهن که بشود بر آن نوشت؛ نیز صحیفهٔ نفس را لوح گویند که محل ارتسام صور اشیاء است، و نفوس سماوی را نیز لوح گویند که محل ارتسام تمام صورت کلیهٔ موجودات عالم سفلی است... ناصر خسرو گوید: نفس را منزلت لوح است و عقل را منزلت قلم که بر لوح مطلع باشد، چنانکه عقل بر نفس. قلم: اصطلاحی است مأخوذ از قرآن(ن والقلم / الذی علم بالقلم) که

	عرفا و فلاسفه اسلامی زیاد به کار برده‌اند. در حدیث آمده اولین چیزی که خدا خلق کرد قلم بود. قلم در لغت به معنی خامه است، ولی از لحاظ فلاسفه عرفان مشرب اطلاعات متعددی دارد
لوم	ملامت کردن، سرزنش کردن
مائده	خوردنی، خوان به طعام آراسته
محدث	کسی که حدیث نقل کند، عالم به علم حدیث
مدلس	کسی که عیب کالای خود را پنهان کند، کسی که خود را مقدس جلوه دهد و نباشد.
مستقر	جای گرفته. در اصطلاح علم نحو: قسمتی از ظرف است که ثابت و غیر قابل تغییر است.
مسدده	راست و درست
مسوده	سیاه کرده شده
مشیده	برافراشته، مرتفع، استوار و محکم
مفرش	فرش شده، خانه سنگ‌فرش شده یا خانه‌ای که با آجر یا با موزائیک فرش شده است.
ممدده	بالا بلند، طولانی شده. " در مورد آیه قران فی عمد ممدده ، یعنی ستونهای آتش بالابلند و زبانه‌کشیده". تمدید از همین ریشه است و در فرهنگهای عربی باید به کلمه مد و مشتقات آن مراجعه کرد.
مموه	خوش ظاهر و بد باطن، زرانمود
منزل	جای فروی آمدن
منقبت	آنچه مایه فخر و مباهات باشد.
موقده	برافروخته
نایب مناب	قائم‌مقام، جانشین، خلیفه. " مناب: نیابت کردن "
ندم	اندوه و افسوس
نغز	خوب، نیکو، لطیف، بدیع، هر چیز عجیب و بدیع که دیدنش خوشایند باشد.
وحید	تنها، یگانه، یکتا
هجا	بدی کسی را گفتن، شمردن معایب کسی
هیئت	ستاره‌شناسی

ب: کهسان

ابن هبنق	هبنقه، یزید بن ثروان القیسی، از افراد قبیلهٔ بنی قیس بن ثعلبه. وی در عرب ضرب‌المثل احمقی و ساده‌لوحی است و حماقت او مثل گردیده است، گویند: احمق بن هبنقه.
افخم	میرزا محمود افخم، ابوی مرحومان ابراهیم و ملا هادی افخمی.
امیر اسعد	لقب علی آقای علی‌یار، مشهور به علی آقای حاجی ایلخانی رئیس عشیرهٔ دهبکری. "نگا: علی"
آغا علی	علی آقای مظفرالعشایر، ابوی محمد آقای سویناس
آقای سقزی	احتمالاً منظور اردلان سقزی است که از حاکمان سقز بوده.
بایزید	منظور بایزید آقا پدر مام‌حسن و عبدالله بایزیدی، از رؤسای ایل منگور.
بایزید	حاجی بایزید آقا، پسر محمد آقای ایلخانی مشهور به حاجی ایلخانی، و برادر مهتر علی آقای امیر اسعد.
بایزید	طیفور ابن عیسی بن سروشان، ملقب به سلطان العارفین، از عرفا و زهاد نامی ایران، اهل بسطام و از خاندانی مجوس بوده؛ اجداد او اسلام آورده، پیروان او را طیفوریه می‌گویند. شیخ فریدالدین عطار در بارهٔ او گفته: "قطب عالم بود و مرجع اوتاد. ریاضات و کرامات و حالات و کمالات او را اندازه نبود. گویند از بسطام به شامات رفته و مدت سی سال به ریاضت پرداخته و یکصد و سیزده پیر را خدمت کرده و سفری پیاده به حج رفته و در آخر به بسطام باز گشته و در سال ۲۶۱ هجری قمری در سن هفتاد و سه سالگی بدرود حیات گفته و مقبره‌اش در بسطام است. او را ابایزید و بایزید هم می‌گویند."
حسام	شیخ علی حسام‌الدین عثمانی نقشبندی (۱۳۵۸ - ۱۲۷۸ هجری قمری) فرزند شیخ محمد بهاء‌الدین بن شیخ عثمان سراج‌الدین، در روستای تهویلی دیده به جهان گشود و در یاغنه‌کون روستایی در جنوب کردستان به خاک سپرده شد.
حسن	منظور امام حسن (۵۰ - ۳ هجری قمری) فرزند علی خلیفهٔ چهارم

حسین	منظور امام حسین(۶۱ - ۴ هجری قمری) فرزند علی خلیفهٔ چهارم
سردار	علی خان سردار، آخرین حاکم مکری و فرزند محمد حسین خان سردار، که در سال ۱۳۱۱ شمسی وفات نمود و در بوکان به خاک سپرده شد.
سرور عرب	“نگا: فخر عجم”
سیاوش	پسر کیکاوس پادشاه کیانی، وی به توران زمین نزد افراسیاب رفت و با دختر او فرنگیس ازدواج کرد، ولی به تحریک گرسیوز برادر افراسیاب کشته شد. کیخسرو پسر سیاوش و فرنگیس است.
شاعر	منظور خود ملا معروف است که در شعر گاهی شاعر نیز تخلص نموده است.
شاه بها	شیخ محمد بهاءالدین نقشبندی(۱۲۹۸ - ۱۲۵۲ هجری قمری) پسر ارشد شیخ عثمان سراج‌الدین. همچنین اشاره به خواجه بهاء‌الدین محمد(۷۹۱ - ۷۱۷ هجری قمری)پسر محمد نقشبند بخاری نیز می‌باشد که پیشوای اصلی طریقت نقشبندیه بوده است.
شیخ	شیخ رضای طالبانی شاعر نامدار کرد، در سال ۱۸۳۵ در روستای قرخ از توابع کرکوک بدنیا آمد و در ۱۹۰۹ در بغداد بدرود زندگی گفت و در همان شهر در مقبرهٔ شیخ عبدالقادر گیلانی بخاک سپرده شد. وی به زبانهای کردی، فارسی، عربی و ترکی تسلط کامل داشته به هر چهار زبان شعر سروده است. اشتهار وی بیشتر به علت هجویه‌ها و کلمات نیشداری است که در اشعار خود به‌کار برده است.
شیخ علیخان	پسر مجید خان و نوهٔ کریم‌خان مکری، که در قه‌لای په‌سول سیت سکونت میکرد. بیشتر اوقات وی به کشیدن تریاک می‌گذشت و از این راه ثروت خانوادگی را به باد داد.
علی	منظور علی آقا علی‌یار (۱۳۲۸ - ۱۲۶۲) رئیس عشیرهٔ دهبکری و ملقب به امیر اسعد، فرزند محمدآقای ایلخانی مشهور به حاجی ایلخانی. وی در روستای تازه‌قه‌لا در بین مه‌باد و بوکان بدنیا آمد و در نوشته‌په فوت نمود و در روستای حمامیان به خاک سپرده شد.

علی	منظور علی بن ابیطالب، خلیفهٔ چهارم
فخر عجم	منظور محمد ابن عبدالله، پیامبر اسلام
قاضی	قاضی شیخ محسن، از رجال سرشناس مهاباد، وی از طایفهٔ قزلجی بوده و به بخشندگی و سخاوت طبع اشتهار داشته است.
قاضی شریح	شریح ابن حارث بن قیس بن جهم کندی، مکنی به ابو امیه، قاضی و فقیه معروف صدر اسلام (ف. کوفه ۷۸ هجری قمری)، اصل او از یمن است و در عهد عمر قضاوت کوفه یافت؛ عثمان و علی و معاویه نیز او را بدین شغل ابقاء کردند. وی به روزگار حجاج استعفاء کرد و حجاج او را به سال ۷۷ هجری قمری معاف داشت. "در تداول قضایی را که بر خلاف حق فتوا بدهد "شریح" نامند یا بدو تشبیه کنند. این امر بر اثر خبری که متداول است رایج شده، و آن اینکه گویند شریح به امر عبیدالله زیاد فتوا داد که چون حسین بن علی بر خلیفهٔ وقت خروج کرده، دفع او بر مسلمانان واجب است، ولی در کتب معتبر این خبر نیامده. لازم به توضیح است که نظر مزبور، دیدگاه اهل تشیع است ولی از دیدگاه اهل تسنن وی از فقهای برجستهٔ صدر اسلام می‌باشد. در این مخمس نیز ملا معروف کوکه‌ای نام وی را با بایزید بسطامی آورده و گفته: اکنون بجای عالمان برجسته‌ای همچون قاضی شریح و بایزید، کسانی بر تخت قضاوت نشست‌اند که بر هیچ اصولی پایبند نیستند و بر هوی و هوس دل خود حکم صادر می‌کنند."
قرنی آغای مامش	پسر محمد آغای مامش و نوهٔ پیروت آقا، رئیس ایل مامش در روستای په‌سوئ سکونت داشته است.
کاک کوکی	منظور خود شاعر است که در شعر گاهی کوکی نیز تخلص نموده است.
مام حسن ابن بایزید	برادر مهتر مرحوم عبدالله بایزیدی رئیس ایل منگور، مشهور به "عه‌ولای بایز ئاغای" و از پسران بایزید آغای منگور بوده‌اند.
مزدک	مردی از مردم استخر یا نیشابور که در زمان قباد پادشاه ساسانی کیش تازه‌ای آورد که اساس آن بر اشتراک اموال و تساوی افراد بود. مزدک در زمان انوشیروان کشته شد. در فرهنگ ایران بعداز

اسلام مزدکی یا مزدکی کردن به عنوان فتنه‌انگیزی به کار می‌رود.	
ابوالولید معن بن زائده بن عبدالله الشیبانی از مشهورترین بخشندگان و از جمله شجاعان و فصحای عرب بوده است. (ف. ۱۵۱ هجری قمری)	معن ابن زائده
مرخوز نام روستایی است در نزدیکی سقز، ملای مرخوز در منطقهٔ مکریان مشهور است.	ملای مرخوزی

ج: هۆز و دهسته

یکی از عشایر مشهور مکریان هستند که در مناطق بین مهاباد و سقز سکونت دارند. شغل اصلی آنها کشاورزی بوده و رؤسای این عشیره بطور قابل ملاحظه‌ای اهل هنر هستند و در بین آنهاشاعران و ادبا و موسیقی‌دانهای برجسته‌ای وجود دارد.	بیگزاده
از عشایر بانفوذ و بزرگ منطقهٔ مکریان هستند که در اواخر سلطنت نادرشاه افشار و اوایل زندیه از منطقهٔ نایید شمال کردستان به ریاست بیرم‌آقا به مکریان کوچ کرده‌اند. نخست در روستای به‌پیرمؤی پیرانشهر سکونت گزیدند ولی بعد از مدتی به روستای دیپوکر مهاباد آمدند و نام منطقه به خود آنها نیز اطلاق گردید.	دهبوکری
از قدیمیترین سلسله‌های طریقت و منسوب به عبدالقادر گیلانی (۵۶۱ - ۴۷۱ هجری قمری) است که در افریقا، خاصه در حدود سودان، سنگال و نیجریه، و همچنین در هند از نفوذ و تأثیر فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده‌است. سلسلهٔ قادریه به سبب قدمت، از بزرگترین سلسله‌های تصوف اسلامی است که بسیاری از مکتبهای دیگر از آن جدا شده‌اند. گروه طالبانی قادری از مشهورترین گروه‌های قادری هستند که بیشتر در کردستان زندگی می‌کنند. از دورهٔ حیات شیخ عبدالقادر تا اشاعهٔ مکتب نقشبندیه، بیشترین پیروان این طریقت را مردم کردستان تشکیل میدادند و این حاکی از این است که شیخ عبدالقادر در کردستان جایگاه ویژه و شناخته شده‌ای داشته و دارد.	قادری
یکی از قدیمی‌ترین عشایر مکریان هستند که با عشیرهٔ منگور مرز مشترک دارند. در دوران حکومت قاجاریه مرکز این عشیره روستای نستان بوده	گورک

<p>است. در تقسیمات کشوری، این ایل میان مهاباد و سقز تقسیم شده است. در منطقه سقز دارای پانزده آبادی می‌باشند. بخش عمده‌ای از این عشیره متعلق به مهاباد هستند که سه گروه بزرگ را شامل می‌شوند: گورک مگری، گورک نعلین و گورک سردشت. شغل عمده مردم آن دامپروری است.</p>	
<p>یکی از عشایر قدرتمند و با نفوذ منطقه مکریان هستند که در سرزمین کوهستانی و خوش آب و هوای بین پیرانشهر و پسوه و نقده و اشنویه و جلدیان زندگی می‌کنند. پس از جنگ سلطان سلیم عثمانی با شاه اسماعیل صفوی (۹۳۰ - ۹۰۷ هجری قمری) ملا ادریس نامی از سوی سلطان عثمانی به ناحیه اشنویه آمد؛ عشایر مامش خود را از اعقاب ملا ادریس وی دانند. ریاست این ایل در زمان ناصرالدین شاه قاجار بر عهده محمدآقا (حماهه ئاغای مامه‌ش) بوده که از سوی امیرنظام گروسی لقب امیرالعشایر یافته است. پس از وی، پسرش قرنی آقا به ریاست ایل برگزیده شد. جمعیت مامشها در سال ۱۳۶۵ حدود ۶۰۰۰ نفر بوده است.</p>	<p>مامش</p>
<p>فرمانروایان مگری (۱۴۷۲ - ۱۹۳۲ میلادی) در اصل اهل شهرزور واقع در جنوب کردستان بوده‌اند و مؤسس آنها سیف‌الدین نام داشته است، که در اواخر حکومت ترکان قره‌قوینلو و آق‌قوینلو به این منطقه مهاجرت کرده‌اند و پس از غلبه بر ترکان چبوقلو به تحکیم حکومت خود در این منطقه پرداخته‌اند. مرکز آنها در آن زمان روستای درياس بوده است. حاکمان مگری، خصوصاً صارم بیگ، جنگهای خونین و نابرابری با شاهان صفویه داشته‌اند. آخرین حاکم مگری علی‌خان سردار نام داشته که در سال ۱۹۳۲ بدرود حیات گفته و با مرگ وی دفتر فرمانروایان مگری بعد از ۴۶۰ سال بسته شده است.</p>	<p>مگری</p>
<p>ایل منگور در زمان سلطنت کریم‌خان زند تحت ریاست باپیرآقا از عراق به ناحیه ایل تیمور مکریان مهاجرت کردند. در سال ۱۲۳۵ هجری قمری باپیرآقای دوم، نواده باپیرآقا رئیس ایل منگور شد. وی نزدیک به بیست فرزند نکور داشت و منگورهای کنونی از اولادان همین باپیرآقا هستند. ریاست منگورها در سال ۱۲۵۹ شمسی با حمزه‌آقا پسر باپیرآقا بود که در قیام شیخ عبیدالله شمزینی شرکت فعال داشت. ایل منگور شامل پنج</p>	<p>منگور</p>

<p>طایفه (شهم، مروّت، ئامان، زیرن، خدر) هستند که ریاست ایل همواره از طایفه‌های زیرن یا شهم بوده است.</p>	
<p>طریقت نقشبندی یا طریقه بهاء‌الدین نقشبند در اصل دنباله طریقه خواجه‌گان است. طریقه‌ای که خواجه یوسف همدانی و خواجه عبدالخالق غجدوانی بنیان نهاده بودند. مؤلفان متأخر نقشبندی آغاز این طریقه را از زمان ابوبکر صدیق گرفته‌اند و گفته‌اند این سلسله به اختلاف هر عصر نامهای گوناگون یافته است؛ مانند صدیقیه، طیفوریه، خواجه‌گانیه و نقشبندیه. این طریقت در سال ۱۲۲۶ هجری قمری به وسیله مولانا خالد شهرزوری (۱۲۴۲ - ۱۱۹۳ هجری قمری) در کردستان اشاعه یافت و عدّه زیادی بدان گرویدند. مولانا در قصبه قره‌داغ سلیمانیه بدینا آمد و در سال ۱۲۲۴ در هند به خدمت مراد خود، شاه عبدالله دهلوی رسید و یک سال و نیم بعد با کسب اجازه از مرشد خود، برای گسترش و اشاعه طریقه نقشبندیه به کردستان بازگشت.</p>	<p>نقشبندی</p>

د: رسته و دهسته‌واژه‌ی عه‌رهبی

<p>پاک و منزّه است آنکه می‌میراند و زندگی می‌بخشد و خود زوال نمی‌پذیرد.</p>	<p>سبحان من یمیت و یحیی و لایزال</p>
<p>وقعی نمی‌نهند نه بر گفته‌های پیشینیان و نه بر معاصران؛ همچنین اشاره به فتوای قدیم و جدید امام شافعی. "کنایه از: بر هیچ اصولی پایبند نبودن"</p>	<p>لایعباء بقول قدیم و لا جدید</p>
<p>وه که چه جوانمرد است علی. اشاره به جمله مشهور لافتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار جوانمردی نیست مگر علی و شمشیری نیست بجز ذوالفقار.</p>	<p>نعم الفتی علی</p>
<p>فتوا می‌دهند بر آنچه هوی و هوس دل خودشان آرزو کند، و ارشاد و راهنمایی می‌کنند بدانگونه که خود می‌خواهند و اراده می‌کنند.</p>	<p>یفتی بما یشاء و یرشد کما یرید</p>